

Μοναστήρια στην Κατεχόμενη Κύπρο

Μοναστήρι Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου

Το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου βρίσκεται 1,5 περίπου χιλιόμετρο στα βορειοδυτικά του χωριού Κουτζοβέντι στην οροσειρά του Πενταδακτύλου. Πολύ συχνά αναφέρεται σαν μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου του Κουτζοβέντι. Το χωριό φαίνεται ότι πήρε το όνομα από το παρακείμενο όρος που ονομαζόταν Κουτζοβέντι. Σήμερα το μοναστήρι του Χρυσοστόμου του Κουτζοβέντι ανήκει στο πατριαρχείο Ιεροσολύμων. Αρχικά όμως ήταν μοναστήρι ανεξάρτητο. Σύμφωνα με σημείωμα στο Τυπικόν του μοναστηριού (Cod. Paris Gr. 402), που δεν είναι άλλο από το Τυπικόν του Αγίου Σάββα, το μοναστήρι ιδρύθηκε από κάποιο μοναχό Γεώργιο. Τα εγκαίνια της μεγαλόπρεπης οκταγωνικής εκκλησίας του, σύμφωνα πάντα με το ίδιο σημείωμα, έγιναν στις 9 Δεκεμβρίου του 1090. Πρώτος ηγούμενος του μοναστηριού ήταν ο μοναχός Γεώργιος. Λίγο αργότερα στη βόρεια πλευρά του καθολικού κτίσθηκε ένα παρεκκλήσι μονόκλιτο με τρούλλο από τον τότε στρατιωτικό διοικητή της Κύπρου Ευμάθιο Φιλοκάλη που υπηρέτησε δυο φορές στην Κύπρο (1092-1103 και 1110 – 1118). Το αρχικό καθολικό του μοναστηριού κατεδαφίσθηκε το 1890 και αντικαταστάθηκε από το σημερινό καθολικό που κτίσθηκε το 1891. Το αρχικό καθολικό ήταν ο σημαντικότερος οκταγωνικός ναός της Κύπρου. Αρχικά κτίσθηκε χωρίς νάρθηκα όπως όλες, κατά κανόνα, οι Βυζαντινές εκκλησίες της Κύπρου. Είχε εσωτερικές διαστάσεις 9,80Χ8 μ. χωρίς την ασίδα και τον νάρθηκα. Η ασίδα είναι μεγαλύτερη του ημικυκλίου κι έχει χορδή 3,40 μ. και βέλος 2 μ. Ο τρούλος της εκκλησίας εστηρίζετο σε έξι κυλινδρικές παραστάδες, προσκολλημένες ανά δύο στον δυτικό, τον βόρειο και τον νότιο τοίχο και σε δυο ορθογώνιους πεσσούς με ενσωματωμένους ημικίονες στα ανατολικά. Η εκκλησία είχε παραβήματα που

κατέληγαν σε μικρές ημικυκλικές αψίδες. Στα νότια της εκκλησίας υπήρχε ένα μικρό ορθογώνιο παρεκκλήσι, η κάλυψη του οποίου παραμένει άγνωστη. Το παρεκκλήσι είχε εσωτερικές διαστάσεις 4,40X2,40 και κατέληγε σε μικρή ημικυκλική αψίδα. Δυτικά του παρεκκλησίου υπήρχε ευρύς διάδρομος που οδηγούσε στην εκκλησία. Δυτικότερα υπήρχε τραπεζιόσχημο δωμάτιο που επικοινωνούσε με την εκκλησία. Στις αρχές του 12^{ου} αιώνα προστέθηκε στα δυτικά νάρθηκας με δυο αψίδες και πρόπυλο. Στη βόρεια πλευρά του προπύλου υπήρχε κλιμακοστάσιο.

Οι τοίχοι του καθολικού ήσαν κτισμένοι με τετραγωνισμένους πωρόλιθους και το δάπεδο του εκαλύπτετο με μαρμαροθέτημα. Τμήματα του βόρειου τοίχου και της βόρειας αψίδας σώζονται ενσωματωμένα στη σημερινή εκκλησία του 1891. Τμήμα του μαρμαροθετήματος του δαπέδου σώζεται στο δάπεδο του βήματος. Οι θύρες της εκκλησίας είχαν μαρμάρινο πλαίσιο. Δύο από τα μαρμάρινα πλαίσια έχουν ενσωματωθεί στη νότια και τη δυτική είσοδο της νέας εκκλησίας, ενώ το τρίτο τοποθετήθηκε στη δυτική είσοδο του παρεκκλησίου που έκτισε ο Ευμάθιος Φιλοκάλης. Στη δυτική είσοδο της νέας εκκλησίας έχουν τοποθετηθεί ξυλόγλυπτα θυρόφυλλα θύρας του αρχικού καθολικού που μπορούν να χρονολογηθούν στον 12^{ου} αιώνα.

Το παρεκκλήσι που έκτισε ο Ευμάθιος Φιλοκάλης είναι αφιερωμένο στην Αγία Τριάδα σύμφωνα με την κτιτορική επιγραφή που εσώζετο μέχρι το 1974. Όπως και το καθολικό έτσι και το παρεκκλήσι κτίσθηκε χωρίς νάρθηκα. Κατά τη διάρκεια όμως του 12^{ου} αιώνα, προστέθηκε στα δυτικά νάρθηκας που εκαλύπτετο με σταυροθόλιο.

Το παρεκκλήσι κτίσθηκε με άφθονη χρήση οπτόπλινθων και φαίνεται ότι κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας είχε υποστεί σοβαρές φθορές και για να στηρίξουν οι μοναχοί πρόσθεσαν κάτω

από τα τόξα και τις καμάρες, που στήριζαν τον τρούλλο, νέα τόξα. Ταυτόχρονα εντοίχισαν και τα τυφλά τόξα του βόρειου και του νότιου τοίχου. Δυστυχώς οι μοναχοί αργότερα εγκατέλειψαν τελείως το παρεκκλήσι. Για να εισάγουν μάλιστα ζώα στην αυλή του μοναστηριού κατεδάφισαν το κεντρικό τμήμα της αψίδας και τμήμα του δυτικού τοίχου το παρεκκλησίου με αποτέλεσμα να καταστραφούν οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου.

Όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 επισκευάσθηκε το παρεκκλήσι και στερεώθηκε η ανωδομή του, αφαιρέθηκαν οι εσωτερικές προσθήκες που στήριζαν την ανωδομή και αποκαταστάθηκε η αρχική μορφή του παρεκκλησίου. Τότε αποκαλύφθηκαν στους πεσσούς και στα τυφλά τόξα και σε τμήματα των καμάρων εξαιρετικές τοιχογραφίες των αρχών του 12^{ου} αιώνα. Οι σημαντικότερες τοιχογραφίες είναι εκείνες του Μωϋσή και του Ιεζεκιήλ, τεμάχια από την Ανάσταση και την Σταύρωση, οι ιεράρχες στην αψίδα και πλήθος ιεραρχών που όμως εικονίζονται σαν μοναχοί. Σώθηκαν ακόμη κομμάτια από τη Γέννηση της Θεοτόκου, τη Γέννηση του Χριστού, την Ανάληψη και την Κοίμηση της Θεοτόκου. Στον τρούλλο του παρεκκλησίου εικονίζετο η Πεντηκοστή. Άν και οι τοιχογραφίες του τρούλλου καταστράφηκαν, σώθηκαν τα σχεδιαγράμματα των καθημένων αποστόλων πάνω στους οποίους κατήλθε το Άγιο Πνεύμα. Ανάμεσα στα δώδεκα παράθυρα του τρούλλου ήσαν ζωγραφισμένοι ισάριθμοι προφήτες. Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου χαρακτηρίζονται από μια κλασικίζουσα τεχνοτροπία από τις ορθές αναλογίες των σωμάτων, τον μνημειώδη χαρακτήρα αλλά και την έλλειψη του όγκου ιδιαίτερα στις μορφές των μοναχών.

Οι τοιχογραφίες αυτές είναι οι μόνες ίσως τοιχογραφίες που εκφράζουν πιστά την τέχνη της Κωνσταντινουπόλεως στις αρχές του 12^{ου} αιώνα, γιατί φαίνεται ότι ο Ευμάθιος Φιλοκάλης μετακάλεσε ζωγράφο από την Κωνσταντινούπολη για τη διακόσμηση

του παρεκκλησίου. Αυτό βοήθησε και στην ανάπτυξη της Βυζαντινής ζωγραφικής στην Κύπρο.

Το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου είχε αρκετή δραστηριότητα σ' όλη τη Μέση Βυζαντινή περίοδο και την περίοδο της Φραγκοκρατίας και Βενετοκρατίας. Το 1152 πήγε στο μοναστήρι για να μονάσει ο άγιος Νεόφυτος. Εκεί έμεινε εννέα χρόνια και έμαθε να διαβάζει και να γράφει. Αργότερα στο μοναστήρι του Χρυσοστόμου έγινε μοναχός ο νεώτερος αδελφός του Ιωάννης, που πιο ύστερα φαίνεται ότι έγινε και ηγούμενος του μοναστηριού. Στις αρχές της δεύτερη δεκαετίας του 13^{ου} αιώνα πέρασαν από το μοναστήρι του Χρυσοστόμου οι μοναχοί Ιωάννης και Κόνων μαζί με τη συνοδεία τους προτού εγκατασταθούν στο μοναστήρι της Καντάρας από το οποίο οδηγήθηκαν στη φυλακή και μετά τρία χρόνια, το 1231, καταδικάσθηκαν σε μαρτυρικό θάνατο γιατί επέκριναν τους Λατίνους για τις καινοτομίες που είχαν εισαγάγει σε θέματα πίστης και λατρείας.

Η άποψη του G. Hill ότι τον 12^ο αιώνα το μοναστήρι του Χρυσοστόμου του Κουτζοβέντι είχε περιέλθει στα χέρια των Μαρωνιτών είναι εντελώς αστήρικτη. Αστήρικτη είναι κι η άποψη ότι το 1121 και 1141 ο Μαρωνίτης πατριάρχης είχε διορίσει ηγουμένους του μοναστηριού του Χρυσοστόμου, σύμφωνα με τον καρδινάλιο Assemani που μετέφρασε δυο σημειώματα από τα συριακά στα λατινικά. Οι Μαρωνίτες ήσαν Μονοθελήτες και επομένως δεν μπορούσαν να γίνουν δεκτοί σε Ορθόδοξο μοναστήρι. Λίγο πριν και λίγο αργότερα οι ηγούμενοι του Μοναστηριού ήσαν έλληνες Ορθόδοξοι ενώ την ίδια εποχή αναφέρονται Έλληνες Ορθόδοξοι μοναχοί του μοναστηριού επισκέπτες στην Κωνσταντινούπολη. Τις σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη συνέχισε το μοναστήρι του Χρυσοστόμου και κατά τον 13^ο αιώνα. Δεν είναι απίθανο ανάμεσα στους Κυπρίους μοναχούς που επισκέπτονταν την Κωνσταντινούπολη και στους οποίους απευθύνεται ο Ιωσήφ

Καλόγερος για να εξηγήσει τον Ησυχασμό τον 14^ο αιώνα να υπήρχαν και μοναχοί από το μοναστήρι του Χρυσοστόμου.

Δυστυχώς δεν υπάρχουν σαφείς και συγκεκριμένες πληροφορίες για το μοναστήρι από την περίοδο της φραγκοκρατίας και της βενετοκρατίας. Όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν την Κύπρο το 1570 φαίνεται ότι μαζί με τα άλλα μοναστήρια και εκκλησίες κατέλαβαν και το μοναστήρι του Χρυσοστόμου. Όπως και τα άλλα μοναστήρια οι Τούρκοι πώλησαν και το μοναστήρι του Χρυσοστόμου και, αν πιστεύσουμε τον Ρώσο μοναχό Βασίλι Μπάρσκυ, ο Έλληνας Ορθόδοξος αγοραστής χάρισε το μοναστήρι στο πατριαρχείο Ιεροσολύμων.

Αν η πληροφορία του Angelo Callerio είναι ορθή τότε ο τελευταίος ηγούμενος του μοναστηριού Γερμανός επί βενετοκρατίας, αφού συνελήφθη, μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη, απελευθερώθηκε αφού κατεβλήθησαν τα λύτρα που ζητούσαν οι Τούρκοι και χειροτονήθηκε επίσκοπος Αμαθούντος.

Το 1683 που επισκέφθηκε το μοναστήρι ο Cornelis van Bruyn, αυτό είχε ένα προϊστάμενο και δεκατέσσερις μοναχούς. Το 1735 που το επισκέφθηκε ο Μπάρσκυ ο αριθμός των μοναχών είχε περιορισθεί στους πέντε – έξι. Βαθμιαία το μοναστήρι άρχισε να ενοικιάζεται σε μοναχό Αγιοταφίτη για καθορισμένο χρονικό διάστημα. Έτσι εγίνετο μέχρι το 1974 όποτε το μοναστήρι καταλήφθηκε από τους Τούρκους κι έκτοτε χρησιμοποιείτο σαν στρατόπεδο. Οι Τούρκοι έκλεψαν τις εξαίρετες εικόνες που φυλάσσονταν στο καθολικό. Οι πιο σημαντικές από τις εικόνες αυτές είναι εικόνα του αρχαγγέλου Μιχαήλ του τέλους του 12^ο αιώνα, εικόνα της Παναγίας που φιλά το χέρι του Χριστού του 14^ο αιώνα, εικόνα της θεοτόκου και του αγίου Ιωάννη του

Ελεήμονος και με τη δωρήτρια Μαρία di Molino και τον υιό της, του 16^{ου} αιώνα, τέσσερις εικόνες από τη Μεγάλη Δέηση, του Χριστού, της Παναγίας, του Προδρόμου και του αποστόλου Παύλου της Κυπριακής Σχολής των αρχών του 16^{ου} αιώνα και άλλη εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Οι Τούρκοι έκλεψαν και εικόνα του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου του 1589 την οποία μετέφεραν στο κάστρο της Κερύνειας. Αφαίρεσαν ακόμη όλες τις άλλες εικόνες που χρονολογούνται στον 18^ο ή τον 19^ο αιώνα.

Πηγή: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια

Μοναστήρι Αποστόλου Βαρνάβα

Το μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα ιδρύθηκε στα τέλη του 5^{ου} αιώνα από τον Αρχιεπίσκοπο Ανθέμιο με χορηγίες του αυτοκράτορα Ζήνωνος και άλλων πλουσίων, 3 περίπου χλμ. δυτικά της Σαλαμίνας. Το μοναστήρι που έκτισε ο Ανθέμιος περιλάμβανε μεγάλη τρίκλιτη βασιλική που περιεβάλλετο από διαδρόμους και είχε νάρθηκα και αίθριο τετράστω, γύρω από το οποίο έκτισε τα κελλιά των μοναχών και ξενώνες. Ο μοναχός Αλέξανδρος σε εγκώμιό του προς τον Απόστολο Βαρνάβα κάμνει σύντομη, αλλά περιεκτική περιγραφή της εκκλησίας και του μοναστηριού που έκτισε ο Ανθέμιος μετά την επιστροφή του στην Κύπρο από την Κωνσταντινούπολη, όπου χάρισε το ευαγγέλιο που βρήκε στο στήθος του λειψάνου του Αποστόλου Βαρνάβα στον αυτοκράτορα Ζήωνα που επεκύρωσε το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου.

Η εκκλησία που έκτισε ο Ανθέμιος ήταν τρίκλιτη βασιλική, της οποίας ο κυρίως ναός είχε εσωτερικές διαστάσεις 36,60Χ16,50 μ. Οι διαστάσεις αυτές μπορούν να υπολογισθούν από το ανατολικό

τμήμα της βασιλικής που βρέθηκε σε ανασκαφή το 1934 κι από το μήκος της σημερινής εκκλησίας του Αποστόλου Βαρνάβα που κτίστηκε πάνω στη βασιλική. Όπως διαπιστώθηκε από έρευνα που έγινε το 1964 κατά τη διάρκεια επισκευής της εκκλησίας, ο βόρειος τοίχος της και τμήμα του δυτικού τοίχου ανήκουν στη βασιλική. Δυστυχώς δεν μπορεί να υπολογισθεί το μήκος του νάρθηκα και του αιθρίου, γιατί δεν έγινε ανασκαφική έρευνα δυτικά της εκκλησίας. Η ύπαρξη τόσο του νάρθηκα, όσο και τετράστων αιθρίου είναι απόλυτα βέβαιη σύμφωνα με την περιγραφή που δίνει ο μοναχός Αλέξανδρος. Στο μέσο του αιθρίου υπήρχε φιάλη στην οποία κατέληγε ο υδραγωγός που κατασκεύασε ο αρχιεπίσκοπος Ανθέμιος. Στη βόρεια και τη νότια στοά του αιθρίου ήσαν προσαρτημένα τα κελλιά των μοναχών του μοναστηριού. Δηλαδή η βασιλική του Αποστόλου Βαρνάβα ήταν όμοια με τη βασιλική της Καμπανόπετρας στη Σαλαμίνα.

Το κεντρικό κλίτος και το νότιο κλίτος της βασιλικής κατέληγαν σε ημικυκλικές ασίδες, ενώ το βόρειο κλίτος σε ευθύ ανατολικό τοίχο. Η ασυμμετρία αυτή οφείλεται στην τοποθέτηση του λειψάνου του Αποστόλου Βαρνάβα σε κτιστό τάφο στη νότια ασίδα όπως αναφέρει ο μοναχός Αλέξανδρος. Πραγματικά στη νότια ασίδα βρέθηκε τάφος με καλυπτήρια πλάκα, στο κέντρο της οποίας υπάρχει κυκλική οπή που θυμίζει παλαιοχριστιανική «Τράπεζα των Μαρτύρων» (Mensa Martyris). Κοντά στον τάφο αυτό και κατά μήκος του νότιου τοίχου της βασιλικής βρέθηκε στο δάπεδο κιβωτιόσχημος τάφος που αρχικά ήταν επενδυμένος με μαρμάρινες πλάκες και που δίκαια θεωρήθηκε σαν τάφος του αρχιεπισκόπου Ανθέμιου. Τον 6^ο αιώνα κτίστηκε στην κεντρική ασίδα της βασιλικής ημικυκλικό σύνθρονο και το δάπεδο της εκκλησίας εκαλύφθη με μαρμαροθέτημα. Τα κλίτη της εκκλησίας εχωρίζοντο με δυο σειρές από μαρμάρινους κίονες, ένας από τους οποίους εσώζετο στη θέση του παρά το νοτιανατολικό πεσσό της σημερινής εκκλησίας. Η πρώτη αυτή βασιλική φαίνεται ότι ήταν ξυλόστεγη όπως κι οι άλλες βασιλικές της Κύπρου κατά την περίοδο αυτή κι όχι βασιλική με τρεις τρούλλους όπως είχε εισηγηθεί ο Γ.

Σωτηρίου (Κυπριακαί Σπουδαί, Α΄, 1937, σ. 180, εικ. 1).

Αργότερα, κατά τη διάρκεια των αραβικών επιδρομών η ξυλόστεγη βασιλική καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε από μια τρίκλιτη καμαροσκέπαστη βασιλική, παρόμοια μ' εκείνες της Καρπασίας. Στην καμαροσκέπαστη αυτή βασιλική ανήκει ο βόρειος και τμήμα του δυτικού τοίχου της σημερινής εκκλησίας.

Η σημερινή εκκλησία του Αποστόλου Βαρνάβα δεν είναι γνωστό πότε κτίστηκε. Από αρχιτεκτονικής απόψεως μοιάζει με την ερειπωμένη εκκλησία που κτίστηκε στο διάδρομο που οδηγούσε στο βαπτιστήριο από τα νότια κλίτη της βασιλικής του Αγίου Επιφανίου στη Σαλαμίνα και την εκκλησία του Αγίου Λαζάρου στη Λάρνακα. Οι δυο αυτές εκκλησίες είχαν τρεις τρούλλους στο μέσο κλίτος, ενώ η εκκλησία του Αποστόλου Βαρνάβα διασώζει μόνο δυο. Είναι όμως σίγουρο ότι η σημερινή αψίδα της εκκλησίας του Αποστόλου Βαρνάβα είναι μεταγενέστερη όπως φαίνεται από την οξυκόρυφη κατάληξη του τεταρτοσφαιρίου της και τη διαφορετική τοιχοδομία της. Έτσι είναι πολύ πιθανό ότι και η εκκλησία του Αποστόλου Βαρνάβα αρχικά είχε τρεις τρούλλους, αλλά μετά την κατάρρευση του ανατολικού τμήματος της εκκλησίας δεν ξανακτίστηκε ο ανατολικός τρούλλος. Κτίστηκε όμως αψίδα στο άκρο της ανατολικής καμάρας του κεντρικού τρούλλου με αποτέλεσμα να μικράνει το μήκος της εκκλησίας. Η εκκλησία του Αποστόλου Βαρνάβα είναι στην ουσία δυο εκκλησίες εγγεγραμμένες σταυροειδείς με τρούλλο κι έχουν κοινή μια καμάρα και δυο γωνιαία διαμερίσματα. Οι τρούλλοι στηρίζονται σε ισχυρούς ορθογώνιους πεσσούς με τοξωτά ανοίγματα στο κέντρο. Κατά τη γέννηση των τόξων και των καμαρών έχουν τοποθετηθεί παλαιοχριστιανικά κιονόκρανα κορινθιακού ρυθμού που υπέχουν θέση υφασιδίων. Ο κάθε τρούλλος έχει δεκαέξι παράθυρα που φωτίζουν το εσωτερικό της εκκλησίας. Στο δυτικό τοίχο της εκκλησίας, πάνω από την είσοδο υπάρχει μεγάλο τρίλοβο παράθυρο και πάνω απ' αυτό κυκλικό παράθυρο. Το τρίλοβο παράθυρο ανήκει

στην πρώτη φάση της σημερινής εκκλησίας ενώ το κυκλικό πιθανό να είναι μεταγενέστερο. Αρχικά η εκκλησία είχε τρεις εισόδους στο δυτικό τοίχο, ενώ στο νότιο και το βόρειο τοίχο δεν υπήρχαν ούτε παράθυρα ούτε θύρες.

Η σημερινή είσοδος στο νότιο τοίχο, όπως και τα παράθυρα του νότιου τοίχου ανοίχθηκαν το 1916 οπότε κτίστηκε και το σημερινό κτίριο της ανατολικής πτέρυγας του μοναστηριού. Η εκκλησία επισκευάσθηκε εκτεταμένα τον 17^ο και 18^ο αιώνα. Η επισκευή άρχισε συγκεκριμένα το 1674 επί αρχιεπισκόπου Ιλαρίωνος Κιγάλα και συμπληρώθηκε το 1740 επί αρχιεπισκόπου Φιλοθέου. Δεν είναι απίθανο ότι η καταστροφή του ανατολικού τμήματος της εκκλησίας συνέβη τον 17^ο αιώνα, οπότε και η σημερινή αψίδα κτίστηκε επί Ιλαρίωνος Κιγάλα. Σ' αυτό συνηγορεί τόσο η τοιχοδομία όσο και η μορφή και η θέση του μικρού παραθύρου της αψίδας αυτής.

Για την ιστορία του μοναστηριού του Αποστόλου Βαρνάβα δεν υπάρχουν πληροφορίες. Την εκκλησία του μοναστηριού αναφέρουν ο Fra Noe (15^{ος} αιώνας;) και ο Porcacchi τον 16^ο αιώνα χωρίς όμως να περιγράφουν την εκκλησία, ή το μοναστήρι. Η εκκλησία του Αποστόλου Βαρνάβα που ορίστηκε σαν έδρα του Ορθοδόξου αρχιεπισκόπου στη Βούλλα Σύπρια του πάπα Αλέξανδρου Δ' το 1260 ευρίσκεται στη Λευκωσία και κατά συνέπεια δεν πρέπει να ταυτίζεται με την εκκλησία του μοναστηριού του Αποστόλου Βαρνάβα. Το 1735 επισκέφθηκε το μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα ο Ρώσος μοναχός Βασίλι Μπάρσκυ ο οποίος και το σχεδίασε. Τότε το μοναστήρι είχε ένα ηγούμενο και δυο-τρεις μοναχούς που ζούσαν από τη γεωργία και τη βοσκή αιγών. Αργότερα τον ίδιο αιώνα φαίνεται ότι μόνο ένας οικονόμος υπήρχε και σαν τέτοιος αναφέρεται ο ιερομόναχος Βαρνάβας. Τον 17^ο και 18^ο αιώνα έγιναν και οι δεσποτικές εικόνες του μοναστηριού που έκλεψαν πρόσφατα οι Τούρκοι μαζί με όλα τα

σκεύη της εκκλησίας. Το μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα είχε και ένα μετόχι στο χωριό Μηλιά. Αργότερα φαίνεται ότι τα κτήματα της εκκλησίας ενοικιάζοντο σε διάφορα πρόσωπα και το μοναστήρι διαλύθηκε τελείως. Η αναβίωση του μοναστηριού άρχισε το 1916. Τότε κτίστηκε η ανατολική πτέρυγά του και λίγο αργότερα εγκατεστάθησαν στο μοναστήρι τρεις αδελφοί από την Αφάνεια, οι μοναχοί Χαρίτων, Στέφανος και Βαρνάβας. Μετά το 1965 προσελκύσθηκαν και άλλοι μοναχοί και ηγούμενος έγινε ο ιερομόναχος Στέφανος. Μετά την τουρκική εισβολή του 1974 οι μοναχοί έμειναν στο μοναστήρι τους μέχρις ότου διώχθηκαν από τους Τούρκους. Μετά την εκδίωξή τους η εκκλησία λεηλατήθηκε.

Τάφος Αποστόλου Βαρνάβα: Στ' ανατολικά του μοναστηριού του Απ. Βαρνάβα και σε απόσταση 100 περίπου μέτρων βρίσκεται λαξευτός τάφος της Ρωμαϊκής περιόδου που θεωρείται σαν τάφος του Αποστόλου Βαρνάβα. Ο τάφος αποτελείται από θάλαμο σχήματος ακανόνιστου ορθογώνιου, στις μακρές πλευρές του οποίου υπάρχουν δυο αρκοσόλια στα οποία διασώζονται μικρά κομμάτια τοιχογραφιών. Η προσπέλαση στο νεκρικό θάλαμο γίνεται με λαξευτή κλίμακα-δρόμο.

Σύμφωνα με την παράδοση που συμπυκνώνει ο μοναχός Αλέξανδρος του μοναστηριού του Αποστόλου Βαρνάβα, που έζησε το δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα, ο Απόστολος Βαρνάβας παρουσιάστηκε τρεις φορές στον ύπνο του Αρχιεπισκόπου Ανθεμίου που έζησε στην εποχή του αυτοκράτορα Ζήνωνος (474-491).

Ο τάφος έγινε φαίνεται ενωρίς πόλος έλξεως προσκυνητών και γι' αυτό διακοσμήθηκε με τοιχογραφίες που με την πάροδο των αιώνων καταστράφηκαν. Τα υπολείμματα των τοιχογραφιών αυτών είναι τόσο μικρά ώστε δεν βοηθούν στη χρονολόγησή τους. Στο αρκοσόλιο που βρίσκεται στα δεξιά του θαλάμου ορύχθηκε πηγάδι

από το οποίο οι προσκυνητές αντλούσαν αγίασμα. Το σώμα του Αποστόλου Βαρνάβα μετακινήθηκε αργότερα από τον Αρχιεπίσκοπο Ανθέμιο και τοποθετήθηκε στην αψίδα του νότιου κλίτους της βασιλικής που έκτισε για το σκοπό αυτό. Το ευαγγέλιο που βρήκε στο στήθος του Αποστόλου Βαρνάβα το χάρισε στον αυτοκράτορα Ζήνωνα, ο οποίος το τοποθέτησε σε παρεκκλήσι των ανακτόρων και χρησιμοποιείτο για την ανάγνωση του ευαγγελίου κατά τη Μεγάλη Πέμπτη, σύμφωνα με το μοναχό Αλέξανδρο. Την πληροφορία αυτή επιβεβαιώνει και ο Αντιοχείας Σεβήρος. Ο Σεβήρος σ' επιστολή του αναφέρει ότι είδε το ευαγγέλιο αυτό στην εκκλησία του Αγίου Στεφάνου όπου το είχε τοποθετήσει ο Ζήνων, όταν επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη επί πατριάρχου Μακεδονίου (495-511) το 508, λίγα δηλαδή χρόνια μετά την ανεύρεσή του. Αργότερα πάνω από τον τάφο του Αποστόλου Βαρνάβα κτίστηκε ταπεινό κτίσμα καμαροσκέπαστο που φαίνεται στο σχέδιο του Ρώσου μοναχού Μπάρσκυ που επισκέφθηκε το μοναστήρι του Απ. Βαρνάβα το 1735. Το κτίσμα αυτό ερειπώθηκε και αντικαταστάθηκε με μικρό παρεκκλήσι το 1954 που μετασκευάσθηκε λίγο αργότερα σε μονόκλιτο με τρούλλο.

Πηγή: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια

Εκκλησία Αντιφωνητή

Η εκκλησία του Αντιφωνητή κοντά στον Άγιο Αμβρόσιο της επαρχίας Κερύνειας είναι το καθολικό μοναστηριού που έχει διαλυθεί πριν από πολλά χρόνια. Αν κρίνουμε από την εκκλησία, το μοναστήρι του Χριστού Αντιφωνητή πρέπει να ιδρύθηκε στα τέλη του 12^{ου} αιώνα σε μια μαγευτική τοποθεσία περιτριγυρισμένη με δάσος και με εξαίρετη θέα προς την θάλασσα. Στον κήπο του μοναστηριού διασώζετο μέχρι το 1974 ένα από τα δύο δένδρα υγράμβαρης (Liquid amber) με αρωματικό φλοιό, με πολλές

παραφυάδες. Το άλλο σώζεται στο μετόχι «Στεφάνη» του μοναστηριού του Αγίου Νεοφύτου, στην Τάλα.

Ο Estienne de Lusignan αναφέρει ότι η εκκλησία του Αντιφωνητή κτίστηκε από τη γιαγιά του από την πλευρά της μητέρας του. Τούτο είναι απίθανο, γιατί η εκκλησία είναι πολύ παλαιότερη. Ίσως τον 16^ο αιώνα κτίστηκε η ανοικτή στοά που βρίσκεται στα νότια του ναού.

Ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός αναφέρει το μοναστήρι του Αντιφωνητή σαν ένα από τα μοναστήρια της μητρόπολης της Κερύνειας. Το 1828 όμως ο μητροπολίτης Κερύνειας Χαράλαμπος πούλησε το μοναστήρι στην Μαριούν Χατζηχριστοδούλου Απεγίτου από τη Λευκωσία. Αργότερα το μοναστήρι αγόρασε κάποιος μοναχός που το πούλησε το 1906 στο μοναστήρι του Κύκκου. Το μοναστήρι αγοράστηκε ξανά από τη μητρόπολη της Κερύνειας το 1932.

Η εκκλησία του Αντιφωνητή είναι το μοναδικό κτίριο και σώζεται από το μοναστήρι. Ερείπια του παλαιού μοναστηριού σώζονται στ' ανατολικά και βορειοανατολικά της εκκλησίας. Τα κτίρια δυτικά του ναού είναι νεώτερα. Όπως όλες οι μεσοβυζαντινές εκκλησίες της Κύπρου έριστού και πάνω από το νοτιοανατολικό τόξο η Υπαπαντή. Στη δυτική πλευρά των δυο ελεύθερων στηριγμάτων του τρούλλου εικονίζονται οι αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ. Στο δυτικό στήριγμα του τρούλλου που είναι προσκολλημένο στο νότιο τοίχο, εικονίζονται κάτω ο απόστολος Παύλος κι ο άγιος Ενδοξος και πάνω η Βάπτισμα του Χριστού. Στο νοτιοδυτικό ημιχώνιο εικονίζεται η Μεταμόρφωση του Χριστού. Το κεντρικό τμήμα του βόρειου τοίχου, μαζί με τα δυο κυλινδρικά στηρίγματα του τρούλλου που είναι προσαρτημένα σ' αυτόν, καλύπτεται από τη Δευτέρα Παρουσία ενώ πιο κάτω εικονίζονται όρθιοι άγιοι αρκτά κατεστραμμένοι. Απ' αυτούς ξεχωρίζει ο απόστολος Πέτρος που

βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση. Απέναντι στο νότιο τοίχο εικονίζεται η Ρίζα του Ιεσσαί και πιο κάτω όρθιοι άγιοι ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει η αγία Παρασκευή. Στο βόρειο τοίχο και στο δυτικό τοίχο κάτω από το βορειοδυτικό ημιχώνιο εικονίζονται σκηνές από τη ζωή της θεοτόκου (προσφορά των Δώρων, Προσευχή Ιωακείμ και Αννας, Ασπασμός Ιωακείμ και Αννας κ.α.). Η Γέννηση της θεοτόκου εικονίζεται στο δυτικό στήριγμα του βόρειου τοίχου. Ενώ στο εσωρράχιο του δυτικού τόξου εικονίζονται οι άγιοι Κοσμάς και Δαμιανός.

Στο μεγάλο τρούλλο του ναού υπάρχουν τέσσερεις ζώνες. Στην πιο ψηλή ζώνη εικονίζεται σε κύκλο ο Παντοκράτορας. Στην πιο κάτω ζώνη, γύρω από τον Παντοκράτορα εικονίζεται η Δέηση με πλήθος από αγγέλους. Στην αμέσως πιο κάτω ζώνη εικονίζονται οι απόστολοι καθισμένοι σε θρόνους. Στην κατώτερη ζώνη εικονίζονται όρθιοι ανά δυο ανάμεσα στα 12 παράθυρα οι προφήτες. Οι πιο πολλοί από τους προφήτες έχουν υποστεί μεγάλη καταστροφή από την υγρασία. Σε καλύτερη κατάσταση σώζονται οι Ησαΐας, Αββακούμ, Ελισσαίος και Αγγαίος.

Το ξυλόγλυπτο εικονοστάσιο της εκκλησίας του Αντιφωνητή είναι του 17^{ου} αιώνα και τα βημόθυρα της ωραίας πύλης έργο του Παύλου ιερογράφου. Του ίδιου ζωγράφου είναι έργο η μεγάλη εικόνα του Αρχαγγέλου. Παλαιότερες είναι οι εικόνες του Χριστού και της Παναγίας και εκείνη του αγίου Ιωάννου του θεολόγου. Οι εικόνες αυτές χρονολογούνται στο 16^ο αιώνα. Στο 16^ο αιώνα ανήκουν κι οι εικόνες της Μεγάλης Δέησης. Τα βημόθυρα της θύρας της Πρόθεσης είναι και αυτά του 16^{ου} αιώνα.

Πηγή: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια

Μοναστήρι Αγίου Σπυρίδωνος

Το μοναστήρι του Αγίου Σπυρίδωνος στην Τρεμετουσιά δεν είναι γνωστό πότε ιδρύθηκε. Σύμφωνα με το Ρώσο μοναχό Βασίλι Μπάρσκυ, που επισκέφθηκε το μοναστήρι το 1735, η εκκλησία κτίσθηκε από τον αρχιεπίσκοπο Σίλβεστρο (1718-1733). Κατά τον Μπάρσκυ, «οικοδομήθη ωραία λιθόκτιστη εκκλησία, όχι μικρή, διορίσθηκαν ηγούμενος και ιερομόναχος και άρχισαν να μαζεύονται μοναχοί και έτσι δημιουργήθηκε το μοναστήρι». Ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός αναφέρει ότι η εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνος «αρχαιοτάτη, ανακαινίσθηκε επί Σιλβέστρου Αρχιεπισκόπου έτει 1730». Στην πραγματικότητα η εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνος ανακαινίσθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Σίλβεστρο το 1729, σύμφωνα με επιγραφή που είναι εντοιχισμένη πάνω από το μεσαίο από τα τρία τόξα που ενώνουν τα δυο κλίτη της εκκλησίας.

Τα μοναστηριακά κτίρια αποτελούνται από δυο χωριστά Γαμματόσχημα κτίρια. Το κύριο μοναστηριακό κτίριο βρίσκεται στη νότια πλευρά μιας μεγάλης αυλής. Αποτελείται από πέντε δωμάτια τα οποία ανοίγουν στα βόρεια σε στοά που στηρίζεται σε τόξα.

Το άλλο μοναστηριακό κτίριο βρίσκεται σε απόσταση λίγων μέτρων βορειότερα της νότιας πτέρυγας και κλείει τμήμα της αυλής στα δυτικά. Αποτελείται από τρία δωμάτια που χρησίμευαν σαν στάβλος και αχυρώνας του μοναστηριού. Μπροστά στα δωμάτια αυτά υπάρχει στοά, με δυο οξυκόρυφα τόξα που στηρίζονταν σε μια ρωμαϊκή ανεπίγραφη επιτύμβια στήλη και σε κτίσμα. Η επιτύμβια στήλη αφαιρέθηκε κατά τις εργασίες επισκευής του μοναστηριού το 1965-1966 και τοποθετήθηκε στο νάρθηκα της εκκλησίας. Μετά την επισκευή του το μοναστήρι μετατράπηκε σε κέντρο συντήρησης χειρογράφων και εικόνων.

Το καθολικό, δηλαδή η εκκλησία, του μοναστηριού είναι δίκλιτο και κτισμένο στα ερείπια μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής του τέλους του 4^{ου} ή των αρχών του 5^{ου} αιώνα. Τα δυο κλίτη χωρίζονται με τρία τόξα που στηρίζονται σε ισχυρούς πεσσούς. Το βόρειο κλίτος καταλήγει σε ημικυκλική, εσωτερικά, και ημιεξάγωνη εξωτερικά αψίδα. Το νότιο κλίτος στ' ανατολικά κλείεται από ευθύ τοίχο. Στα δυτικά υπάρχει νάρθηκας καλυμμένος με μισή καμάρα. Στο βόρειο τοίχο υπάρχουν αντηρίδες που ενώνονται με ημικυκλικά τόξα, ενώ στο νότιο τοίχο υπάρχουν τέσσερις ισχυρές τοξωτές αντηρίδες από τις οποίες οι δυο κεντρικές ενώνονται με σκαφοειδή θόλο. Η κύρια είσοδος στην εκκλησία βρίσκεται κάτω από τον σκαφοειδή θόλο. Άλλη μικρή θύρα βρίσκεται στο νότιο τοίχο του νάρθηκα. Ο νάρθηκας της εκκλησίας επικοινωνεί με το νότιο κλίτος με θύρα, ενώ με το βόρειο κλίτος επικοινωνεί απ' ευθείας γιατί σε επισκευή του ναού, ίσως το 18^{ου} αιώνα, ο δυτικός τοίχος της εκκλησίας κατεδαφίσθηκε.

Η εκκλησία του μοναστηριού είναι παλαιά, όπως αναφέρει ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός και ανακαινίσθηκε από τον αρχιεπίσκοπο Σίλβεστρο το 1729 σύμφωνα με την επιγραφή που σώζεται πάνω από το κεντρικό τόξο της τοξοστοιχίας που ενώνει τα δυο κλίτη. Φαίνεται ότι αρχικά η εκκλησία ήταν μονόκλιτη. Λίγα χρόνια αργότερα, όπως αναφέρει άλλη επιγραφή πάνω από την είσοδο της εκκλησίας, η εκκλησία διευρύνθηκε και ανακαινίσθηκε το 1738 επί Αρχιεπισκόπου Φιλοθέου με συνδρομές Χριστιανών από όλη την Κύπρο, αφού, όπως αναφέρει ο Μπάρσκυ, το 1735 το χωριό ήταν κατοικημένο από πέντε οικογένειες Τούρκων και μια οικογένεια Ελλήνων. Πάνω από την επιγραφή που αναφέρει τη διεύρυνση και ανακαίνιση της εκκλησίας υπάρχει τοιχογραφία του Αγίου Σπυρίδωνος και προσωπογραφία του Αρχιεπισκόπου Φιλοθέου. Η τοιχογραφία είναι έργο του ζωγράφου Ιωαννικίου.

Το εικονοστάσιο της εκκλησίας είναι παλαιότερο, του 17ου αιώνα, και τα βημόθυρά του φέρουν την υπογραφή του Παύλου ιερογράφου με τη χρονολογία 1634. Ο Σταυρός και τα Λυπηρά του εικονοστασίου είναι νεώτερα, έργο του Λεοντίου ιερομονάχου και χρονολογούνται στα 1680. Εντούτοις η παλαιότερη εικόνα του εικονοστασίου χρονολογείται στον 16^ο αιώνα. Δυστυχώς οι Τούρκοι έκλεψαν όλες τις εικόνες από την εκκλησία όπως κι όλες τις εικόνες και τα χειρόγραφα από το κέντρο συντήρησης.

Κατά τη διάρκεια της επισκευής του μοναστηριού το 1965-1966 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων ερευνήθηκε η εκκλησία και αποκαλύφθηκε ότι ήταν κτισμένη στα ερείπια μιας τρίκλιτης παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Τα κλίτη της βασιλικής χωρίζονταν με λίθινες κολόνες, τέσσερις από τις οποίες βρέθηκαν κατά χώραν (*in situ*). Το πλάτος της βασιλικής ήταν 15μ. περίπου, αλλά το μήκος παραμένει άγνωστο γιατί η έρευνα δεν ολοκληρώθηκε. Το δάπεδο των κλιτών ήταν καλυμμένο με μωσαϊκό. Εκείνο του νότιου κλίτους διατηρείται σχεδόν ολόκληρο, ενώ εκείνο του βόρειου κλίτους καταστράφηκε. Το δάπεδο του μέσου κλίτους σώθηκε εν μέρει μόνο. Στο σωζόμενο όμως τμήμα του δαπέδου βρέθηκε μια πολύ σημαντική επιγραφή που μας αναφέρει ότι το ψηφιδωτό έγινε από κάποιο ψηφοθέτη Καρτέριο ύστερα από εντολή (καθ' ύπνον βέβαια) του Αγίου Σπυρίδωνος.

Τον 6^ο αιώνα φαίνεται ότι το δυτικό τμήμα του δαπέδου του μέσου κλίτους καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε από μαρμαροθέτημα, από το οποίο σώθηκε μικρό μόνο τμήμα. Κατά τη διάρκεια των αραβικών επιδρομών η βασιλική καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε από μια άλλη, πάλι τρίκλιτη και με το ίδιο πλάτος. Η δεύτερη αυτή βασιλική επέζησε των αραβικών επιδρομών και σε δυο από τους πεσσούς της βόρειας τοξοστοιχίας βρέθηκαν

τοιχογραφίες του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα.

Μετά την καταστροφή της δεύτερης αυτής βασιλικής εκτίσθη μια άλλη μεγαλύτερη βασιλική που είχε πλάτος 20μ. περίπου. Ο νότιος τοίχος της βασιλικής αυτής βρίσκεται ενσωματωμένος στο νότιο τοίχο της σημερινής εκκλησίας ενώ ο βόρειος τοίχος της βρέθηκε έξι μέτρα βορειότερα του βόρειου τοίχου της σημερινής εκκλησίας. Στο βόρειο τοίχο της τρίτης βασιλικής υπάρχουν προσκολλημένες ισχυρές παραστάδες πάχους 0,85μ. που μαζί με το πάχος του βόρειου τοίχου, που είναι 0,70μ., έχουν πάχος 1,55μ. Ακριβώς απέναντι από τις παραστάδες αυτές βρίσκονται οι τρεις δυτικές αντηρίδες της σημερινής εκκλησίας που έχουν πλάτος 1,75μ. και πάχος, μαζί με τους πεσσούς της δεύτερης βασιλικής, που βρίσκονται πίσω απ' αυτούς, ενσωματωμένοι στο βόρειο τοίχο της εκκλησίας, 1,50μ. Πότε κτίσθηκε η τρίτη βασιλική δεν είναι γνωστό. Στο βόρειο κλίτος της βασιλικής αυτής βρέθηκαν αρκετοί μεσαιωνικοί τάφοι που χρονολογούνται από το 13^ο μέχρι το 16^ο αιώνα. Η Τρίτη βασιλική πρέπει να καταστράφηκε στα τέλη του 16^{ου} αιώνα ή τις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Μετά την καταστροφή της τρίτης βασιλικής κτίσθηκε το βόρειο κλίτος της σημερινής δίκλιτης εκκλησίας του μοναστηριού.

Πηγή: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια

Μοναστήρι Αγίου Παντελεήμονος

Δεν είναι γνωστό πότε κτίσθηκε το μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος στη Μύρτου. Σύμφωνα με τον Ρώσο μοναχό Βασίλι Μπάρσκυ, που το επισκέφθηκε το 1735, το μοναστήρι είχε ιδρυθεί πρόσφατα. Αρχικά υπήρχε στη Μύρτου μικρή ενοριακή εκκλησία,

την οποία οι κάτοικοι κατεδάφισαν και έκτισαν μεγάλη εκκλησία με στοά στη νότια πλευρά το 1710. Αργότερα πρόσθεσαν τρία-τέσσερα κελλιά και εγκατέστησαν ηγούμενο και τρεις μοναχούς. Λίγα χρόνια μετά την επίσκεψη του Μπάρσκυ φαίνεται ότι το μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος επεκτάθηκε, ίσως επί Μητροπολίτου Κερύνειας Χρυσάνθου (1765-1783) που εικονίζεται γονυπετής στην κάτω αριστερή γωνία εικόνας του αγίου Παντελεήμονος που χρονολογείται στα 1770. Τότε κτίσθηκαν τα διώροφα μοναστηριακά κτίρια σε μορφή Γ με επάλληλες τοξοστοιχίες και το μοναστήρι περιτοιχίσθηκε και έγινε έδρα του μητροπολίτη Κερύνειας. Εκτοτε το μοναστήρι αντί ηγούμενο είχε προϊστάμενο με τον τίτλο επιστάτη. Ο μητροπολίτης Κερύνειας εξακολούθησε να μένει στο μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Το μοναστήρι του αγίου Παντελεήμονος δεν ήταν ποτέ πολυάνθρωπο. Ο Φίλιππος Γεωργίου στο έργο του: "Ειδήσεις ιστορικά περί της Εκκλησίας της Κύπρου" που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1875, αναφέρει ότι το μοναστήρι είχε τότε 8 μοναχούς. Στα τέλη του 19ου αιώνα οι μοναχοί αυξήθηκαν σε 12. Το μοναστήρι εξακολουθούσε να λειτουργεί μέχρι σχετικά πρόσφατα.

Η φήμη των θαυμάτων του Αγίου Παντελεήμονος έκανε το μοναστήρι του μεγάλο προσκυνηματικό κέντρο όχι μόνο της Κύπρου αλλά και της Μικράς Ασίας. Μέχρι το 1900 εκατοντάδες προσκυνητές από τις νότιες πόλεις της Μικράς Ασίας, Αλλαγία και Αττάλεια, κατέφθαναν στο μοναστήρι και συνέχιζαν το προσκύνημά τους στον Λαμπαδιστή και τον Κύκκο, και άφηναν στους τοίχους των κελλιών και της εκκλησίας γραπτά ενθυμήματα της επίσκεψής τους. Όπως ήταν επόμενο, πολλά δώρα γέμισαν την εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονος. Δυο εικόνες του αγίου αργυροκοσμήθηκαν το 1763 και το 1798. Ασημένια αρτοφόρια και λιβανοθήκες περικόσμητες και ασημένιοι σταυροί και κανδήλια υπήρχαν πολλά στην εκκλησία

χρονολογούμενα στο 18^ο και τον 19^ο αιώνα. Είναι άγνωστο τι απέγιναν μετά την τουρκική εισβολή του 1974.

Πηγή: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια

Μοναστήρι Αχειροποιήτου

Το μοναστήρι της Αχειροποιήτου βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της αρχαίας Λαπήθου (Λάμπουσας) κι είναι κτισμένο στην ακρογιαλιά. Αποτελείται από ένα διώροφο κτίριο σε σχήμα Γ, που κλείει την βόρεια πλευρά και μέρος της δυτικής πλευράς, με επάλληλες στοές, μπροστά στα κελιά, που στηρίζονται σε τόξα.

Το μοναστηριακό αυτό κτίριο είναι του 18^{ου} αιώνα. Στο ανατολικό ήμισυ του νότιου περιβόλου είναι κτισμένα τρία ισόγεια δωμάτια με στοά που στηρίζεται σε τοξοστοιχία. Τα δωμάτια αυτά, που είχαν ερειπωθεί, επισκευάστηκαν κατά τη δεκαετία του 1950 και αργότερα διαμορφώθηκαν σε μικρό μουσείο. Σ' αυτό είχαν τοποθετηθεί μωσαϊκά δάπεδα που αφαιρέθηκαν από παρακείμενο χώρο στ' ανατολικά του μοναστηριού και αρχιτεκτονικά μέλη που προέρχονταν είτε από την παλαιοχριστιανική βασιλική πάνω στην οποία είναι κτισμένη η εκκλησία του μοναστηριού, είτε και από τον χώρο της αρχαίας Λαπήθου (Λάμπουσας). Την ανατολική πλευρά και το δυτικό ήμισυ της νότιας πλευράς και την δυτική πλευρά κλείει μανδρότοιχος.

Στο κέντρο περίπου της αυλής είναι κτισμένη η εκκλησία του μοναστηριού. Είναι κτισμένη στο κεντρικό κλίτος μιας μεγάλης πεντάκλιτης βασιλικής από την οποία διασώζεται ο ημικυλινδρικός τοίχος της αψίδας μέχρι τη γέννηση του τεταρτοσφαιρίου. Η αψίδα αυτή ενσωματώθηκε στο σημερινό ναό όπως ήταν, και γι' αυτό είναι ψηλότερη από την ανατολική

κάμαρα της εκκλησίας. Σε κάποια περίοδο ο ημικυλινδρικός τοίχος της αψίδας περιεβλήθη με δεύτερο ημικυλινδρικό τοίχο με αποτέλεσμα να διπλασιαστεί το πάχος του που αρχικά ήταν μόνο 75 εκατοστόμετρα. Στην παλαιοχριστιανική βασιλική ανήκει και το μαρμαροθέτημα του δαπέδου καθώς και οι κίονες και τα θυράκια που είναι ενσωματωμένα στο ξυλόγλυπτο εικονοστάσιο της εκκλησίας. Το εικονοστάσιο προέρχεται από διάφορες εποχές (16^{ος} – 18^{ος} αιώνας).

Η πεντάκλιτη βασιλική είχε τις αψίδες του κεντρικού κλίτους και των δυο πλάγιων εσωτερικών κλιτών εγγεγραμμένες σε ευθύ ανατολικό τοίχο, όπως πολλές βασιλικές της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Μικράς Ασίας. Τα εξωτερικά πλάγια κλίτη ήσαν μικρότερα των άλλων και κατέληγαν σε ευθύ ανατολικό τοίχο που βρισκόταν σε υποχώρηση σε σχέση με τον ευθύ τοίχο που περιέκλειε τις αψίδες των άλλων τριών κλιτών. Η μεγάλη κεντρική αψίδα της βασιλικής είχε, στα δυο άκρα διόδους όπως οι βασιλικές του Αγίου Επιφανίου, των Σόλων, της Περγαμηνιώτισσας και της Αφέντρικας Ριζοκαρπάσου. Με τις διόδους αυτές επικοινωνούσε με τα πλάγια εσωτερικά κλίτη. Η βασιλική είχε σύνθρονο «ελλαδικού» τύπου, με βάθρο στην αψίδα για τον θρόνο του επισκόπου και ευθύγραμμα βάρθρα έξω από την αψίδα, προς βορρά και νότο της αγίας τράπεζας για τους άλλους κληρικούς.

Η εκκλησία του μοναστηριού της Αχειροποιήτου είναι του τύπου του εγγεγραμμένου σταυροειδούς με τρούλλο και κτίστηκε τον 11^ο ή τις αρχές του 12^{ου} αιώνα. Είναι εσωτερικών διαστάσεων 10x12 μέτρα. Η τοιχοδομία της είναι από αδρά πελεκημένους πωρόλιθους. Τον 12^ο αιώνα προστέθηκε στα δυτικά νάρθηκας που καλύπτεται με δυο εγκάρσιες καμάρες κι ένα τρούλλο. Στα τέλη του 15^{ου} αιώνα προστέθηκε ο εξωνάρθηκας που καλύπτεται με δυο

γοθτικά σταυροθόλια και μια ημικυλινδρική καμάρα καθώς και η ανοικτή γοθτική στοά δυτικότερα.

Στην αψίδα της εκκλησίας σώζονται μισοκατεστραμμένες τοιχογραφίες που εικονίζουν ιεράρχες στραμμένους προς το κέντρο της αψίδας, πιθανότατα του 14^{ου} αιώνα.

Η ιστορία του μοναστηριού δεν είναι γνωστή. Ο Γεώργιος Βουστρώνιος το αναφέρει περιστασιακά το 1473, σε μια περίπτωση συνομωσίας για παράδοση του κάστρου της Κερύνειας στην Καρλόττα. Ο Βουστρώνιος αναφέρει ότι το μοναστήρι της Αχειροποιήτου γιόρταζε στις 15 Αυγούστου κι ότι όλη η Κερύνεια πήγαινε στη γιορτή. Από αυτό φαίνεται ότι το μοναστήρι ήταν αφιερωμένο στην Θεοτόκο.

Ο Βασίλι Μπάροκβ επισκέφθηκε το μοναστήρι το 1735. Τότε είχε 9-10 μοναχούς. Λίγο αργότερα το μοναστήρι λεηλατήθηκε και η Αχειροποίητος εικόνα του κατεσπάσθη, όπως μας πληροφορεί επιγραφή στην ποδιά κάτω από την εικόνα της Παναγίας στο εικονοστάσιο του 1765. Την καταλήστευση και την πυρπόληση του μοναστηριού από Τούρκους που είχαν έλθει από την Καραμανιά αναφέρει και ο Γερμανός περιηγητής Πέτερμαν, που το επισκέφθηκε το 1851. Ο Πέτερμαν γράφει ότι ενενήντα χρόνια πριν από την εποχή του, Τούρκοι κλέφτες από την Καραμανιά λήστεψαν το μοναστήρι και το έκαψαν μαζί με τη βιβλιοθήκη του.

Το 1821 μαρτύρησαν ο προηγούμενος Μελέτιος και ο διάδοχος του γνωστός με το επώνυμο Φασούλας. Κατά το 1860 λειτουργούσε στο συνοδικό του μοναστηριού σχολείο.

Μετά το 1821 το μοναστήρι άρχισε να παρακμάζει και έπαυε να λειτουργεί στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Πηγή: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια

Μοναστήρι Αποστόλου Ανδρέα

Για την ίδρυση του μοναστηριού αυτού, που είναι από τα πιο φημισμένα στην Κύπρο, ελάχιστα είναι γνωστά. Η παράδοση θέλει τον Απόστολο Ανδρέα να έχει περάσει από το μέρος εκείνο, και να έχει κάνει ένα θαύμα, δημιουργώντας μια πηγή στον ξηρό βράχο. Η πηγή αυτή είναι το αγίασμα που υπάρχει μέχρι σήμερα. Η παράδοση θέλει επίσης το κτίσιμο του πρώτου εκεί μικρού ναού από ένα καπετάνιο καραβιού, του οποίου το μικρό παιδί ο Απόστολος είχε θεραπεύσει από τύφλωση.

Μπορούμε να δεχθούμε, αν και καμιά γραπτή πηγή δεν υπάρχει, ότι σε παλαιά χρόνια, πιθανό να υπήρχε στο ακρωτήριο του Αποστόλου Ανδρέα ένας μικρός ναός αφιερωμένος στον Απόστολο, ο οποίος ήταν ψαράς και ως εκ τούτου συνδέεται προς τα θαλασσινά επαγγέλματα.

Στο χώρο του μοναστηριού υφίσταται παλαιός ναός, γοθτικού ρυθμού, που χρονολογείται στον 15^ο αιώνα, δηλαδή κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας. Ο ναός αυτός βρίσκεται περί τα 3 $\frac{1}{2}$ μέτρα χαμηλότερα από το ιερό του καινούργιου ναού και οι είσοδοί του είναι δυο πετρόκτιστες σκάλες στη δυτική και στη νότια πλευρά, που καταλήγουν σε είδος εσωτερικής αυλής. Η πύλη του ναού βρίσκεται στο νότιο τοίχο και είναι πετρόκτιστη

αψιδόσχημη. Ο ναός είναι τετράγωνος, διαστάσεων 6,42Χ6,42 μέτρων, και ύψους 3,97 μέτρων. Το πάχος των τοίχων είναι 0,97 μέτρα. Στεγάζεται με 4 σταυροθόλια που δημιουργούν 24 ζώνες. Οι 12 απ' αυτές στηρίζουν τα άκρα τους στη μέση των τοίχων, οι άλλες 4 στις ισάριθμες γωνίες, και οι υπόλοιπες 8 συνενώνονται στο κέντρο του ναού, όπου σχηματίζουν πεσό περιφέρειας προς τα κάτω 1,52 μέτρων. Στη βορειοανατολική πλευρά υπάρχει άνοιγμα με προέκταση καμαρόσχημη που καταλήγει σε κόχη σχηματίζοντας το ιερό του ναού, διαστάσεων 3,40Χ3,07 μέτρων. Ο παλιός αυτός ναός ανακαινίσθηκε σε διάφορες εποχές. Μια επιγραφή σε πλάκα, που σώζεται, πληροφορεί ότι το δάπεδό του εμαρμαροστρώθη με δαπάνη κάποιου Στροβολιώτη, στα 194...

Στα νότια του παλαιού ναού διατηρούνται δυο συνεχόμενες αψίδες από πελεκητή πέτρα, ύψους 3,25 και πλάτους 3,70 μέτρων η κάθε μια.

Ψηλός παλιός τοίχος περικλείει το χώρο του παλαιού ναού στα ανατολικά προς τη θάλασσα. Μια θύρα, διαστάσεων 2,00 Χ 0,92 μέτρων, επιτρέπει την κάθοδο στο χώρο του αγιάσματος, 2 $\frac{1}{2}$ περίπου μέτρα χαμηλότερα, κοντά στην επιφάνεια της θάλασσας. Η κρήνη του αγιάσματος είναι κατά πολύ νεώτερη, τσιμεντόκτιστη, διαστάσεων 2,18Χ2,50 μέτρων, με τρεις βρύσες. Ο χώρος αυτός σχηματίζει μικρό φυσικό λιμανάκι, όπου υπάρχουν λίγες ψαρόβαρκες.

Υπάρχει η θεωρία ότι ο παλιός γοθτικός ναός του Αποστόλου Ανδρέα είχε κτιστεί από κάποιο Φράγκο φεουδάρχη – ιδιοκτήτη της περιοχής κατά τον 15ο αιώνα, για τις θρησκευτικές ανάγκες των Ορθοδόξων δουλοπαροίκων του, όμως δύσκολα μπορεί να γίνει πιστευτή, δεδομένου ότι κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας οι Φράγκοι κυρίαρχοι δεν είχαν ιδιαίτερα ανθρωπιστική συμπεριφορά προς τους δούλους των, ενώ, επιπρόσθετα, η Ορθοδοξία βρισκόταν

υπό διωγμό.

Ο καινούργιος ναός του μοναστηριού, που δεσπόζει της περιοχής και αντικρίζει το πέλαγος, είναι μονόκλιτος, διαστάσεων 25,40X7,92 μέτρων και ύψους 8,40 μέτρων. Το πάχος των τοίχων είναι 1,13 μέτρα και των εξωτερικών υποστηρίξεων 0,47 μέτρα. Η οροφή είναι καμαρόσχημη, ενισχυμένη με 6 κτιστές ζώνες. Η μεγάλη θύρα του ναού βρίσκεται στο νότιο τοίχο. Ο κυρίως ναός έχει 5 παράθυρα και το ιερό δυο, ένα μεγάλο κι ένα μικρό κυκλικό. Στο βόρειο τοίχο του ναού υπάρχει δεύτερη θύρα, με επιγραφή πάνω από αυτή που μαρτυρεί ότι ο καινούργιος ναός κτίστηκε λίγο πριν από το 1867 και εγκαινιάστηκε στις 15 Αυγούστου του 1867, επί Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου.

Το εικονοστάσιο, που καλύπτει ολόκληρο το πλάτος και ύψος του ναού είναι ξυλόγλυπτο κι επίχρυσο, όμως άγνωστης χρονολογίας κατασκευής και άγνωστου τεχνίτη. Ξυλόγλυπτοι είναι επίσης ο άμβωνας, ο θρόνος, καθώς και το κεντρικό προσκυνητάρι. Στα δεξιά του τέμπλου υπάρχει επίσης ξυλόγλυπτο, επίχρυσο και καταστόλιστο προσκυνητάρι, άγνωστου τεχνίτη και άγνωστης χρονολογίας κατασκευής, στο οποίο βρίσκεται η προσκυνηματική εικόνα του Αποστόλου Ανδρέα. Το προσκυνητάρι αυτό έχει ύψος 3,40 και πλάτος 1,05 μέτρα. Η προσκυνηματική εικόνα του Αποστόλου είναι διαστάσεων 1,10X0,73 μέτρων. Είναι παλαιά, αχρονολόγητη, καλυμμένη με επίχρυσο έκτυπο κάλυμμα, εκτός από το κεφάλι του Αποστόλου.

Στο μοναστήρι φυλάγονται μεταξύ άλλων, μερικές σχετικά παλαιές εικόνες του 19^{ου} αιώνα, καθώς και μερικά κειμήλια της ίδιας εποχής.

Άγνωστη παραμένει η ιστορία ίδρυσης του μοναστηριού. Ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός (1788), δεν το αναφέρει. Ωστόσο το ακρωτήριο Δεινάρετον αναφέρεται σε παλαιούς χάρτες της Κύπρου, ήδη από το 1465, ως ακρωτήριο του Αγίου Ανδρέα (Caro de Sando Andrea). Επίσης, σε παλαιούς χάρτες σημειώνεται η ύπαρξη εκκλησίας στη θέση του σημερινού μοναστηριού, με την ονομασία Άγιος Ανδρέας (Sando Andrea). Σε χάρτες του 1478 και αργότερα, που φυλάσσονται στο Εθνικό Ναυτικό Μουσείο του Γκρήνουιτς, το ακρωτήριο αναγράφεται ως το του Καλού Ανδρέα (Caro Bonandrea). Στον Κτηματικό Κώδικα της Αρχιεπισκοπής, κατά το 1760 αναφέρονται ανοικοδομήσεις και καταγραφές των εκκλησιών Γιαλούσας, Κανακαριάς, Ριζοκαρπάσου κλπ., όμως δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε μοναστήρι Αποστόλου Ανδρέα. Ωστόσο ο Pococke, που επισκέφθηκε την Κύπρο το 1738 γράφει ότι φθάσαμε στο ανατολικότερο σημείο του νησιού, που ονομαζόταν από τους παλαιούς Βοός Ουρά. Σήμερα ονομάζεται ακρωτήριο του Αποστόλου Ανδρέα εξαιτίας μοναστηριού σε βράχο στο όνομα του Αποστόλου Ανδρέα, στο οποίο κατοικούν 2-3 μοναχοί. Συνεπώς ο Pococke συνάντησε εκεί μοναχούς στα 1738, χωρίς ωστόσο να δίνει περισσότερες πληροφορίες για την ύπαρξη του μοναστηριού. Ουσιαστικά η ιστορία του μοναστηριού είναι σε μας γνωστή περίπου από το 1866 κ.ε. όταν ο παπά Ιωάννης Νικόλα Διάκου από το Ριζοκάρπασο άρχισε την οικοδόμηση του καινούργιου ναού, που εγκαινιάστηκε τον επόμενο χρόνο. Ο παπά Ιωάννης, που θεωρείται ο κτήτωρ του καινούργιου ναού, πέθανε στις 4.7.1909 σε ηλικία 82 χρονών (γενν. στις 10.9.1827), και ετάφη στο χώρο του μοναστηριού, όπου επί του τάφου του εστήθη αργότερα και η μαρμάρινη προτομή του.

Πριν από τον παπά Ιωάννη, υπηρέτησε στο μοναστήρι ο παπά Ζαχαρίας από το Ριζοκάρπασο, που πέθανε στις 7.12.1871 σε ηλικία 90 χρονών.

Άλλοι γνωστοί μοναχοί ήσαν ο οικονόμος Χριστόφορος Κυκκώτης

που υπηρέτησε μεταξύ 1910 και 1915, επί ημερών του οποίου κτίστηκαν από πελεκητή πέτρα δυο σειρές δωματίων του συνοδικού και του οικονομείου, ο οικονόμος Ιωσήφ (1916-1926), ο οικονόμος Παγκράτιος (1926-1927), ο οικονόμος Κλεόπας, από τη Μόρφου (περί το 1931), ο οικονόμος Φώτιος Μαχαιριώτης από το Φλαμούδι (1931-1934), ο ιερομόναχος Χρύσανθος Μακρυγιάννης (1935-1937), ο ιερομόναχος Νικόλαος Σανταμάς (1942-1947), ο οικονόμος Λεόντιος Ιακωβίδης (1948-1962) και ο οικονόμος Κλεόπας Κουρουζίδης (1962 κ.ε.).

Τη διαχείριση του μοναστηριού του Αποστόλου Ανδρέα έχει δμελής επιτροπή που εκλέγεται κάθε 3 χρόνια από τους κατοίκους του Ριζοκαρπάσου και υπόκειται στην έγκριση του Αρχιεπισκόπου Κύπρου, στη δικαιοδοσία του οποίου βρίσκεται το μοναστήρι.

Μπροστά από το ναό του μοναστηριού υπάρχει μεγάλη πλατεία με πολύπλευρη κρήνη στο μέσον και σ' αυτή λειτουργεί εστιατόριο. Τριγύρω έχουν ανεγερθεί πτέρυγες με ξενώνες, με τραπεζαρίες, μαγειρείο, αρτοποιείο, και λίγο μακρύτερα το διώροφο αρχιεπισκοπικό κατάλυμα. Προς την πλευρά της θάλασσας, σε δυο πτέρυγες, βρίσκονται το Συνοδικό και το Οικονομείο του μοναστηριού, καθώς και άλλα βοηθητικά δωμάτια. Όλα αυτά τα κτίσματα είναι των αρχών του 20ού αιώνα και νεώτερα.

Το μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα γιορτάζει στις 30 Νιόβρη, όμως επειδή κατά την ημερομηνία αυτή ο καιρός είναι ήδη χειμωνιάτικος, κι επειδή κατά τα παλαιότερα χρόνια οι προσκυνητές ταξίδευαν με ζώα για πολλές μέρες προκειμένου να επισκεφθούν το μοναστήρι, τούτο γιόρταζε και στις 15 Αυγούστου, οπότε γινόταν ένα από τα μεγαλύτερα πανηγύρια της Κύπρου. Οι πιστοί ακόμη και από τα πιο μακρινά μέρη της Κύπρου ξεκινούσαν για ένα μεγάλο ταξίδι που διαρκούσε αρκετές μέρες, σε καραβάνια με ζώα ή και αμάξια, για το προσκύνημά τους στον

Απόστολο Ανδρέα στον οποίο έπαιρναν και τα ποικίλα αφιερώματά τους, από τεράστιες λαμπάδες μέχρι και ζωντανά, αρνιά, μοσχάρια κλπ. Άλλος τρόπος μετάβασης των προσκυνητών στο μοναστήρι στα παλαιότερα χρόνια, ήταν δια θαλάσσης, με καράβια. Όταν το αυτοκίνητο άρχισε να χρησιμοποιείται εκτεταμένα στην Κύπρο, οι προσκυνητές έφταναν στο μοναστήρι με λεωφορεία. Μα και πάλι το ταξίδι ήταν μεγάλο και διαρκούσε 2-3 μέρες. Στο μοναστήρι μετέβαιναν πολύ τακτικά, μέχρι και το 1974, και μεγάλες ομάδες πιστών για βαπτίσεις παιδιών.

Μεταξύ των χιλιάδων επισκεπτών του μοναστηριού συγκαταλέγονταν και πολλοί Τουρκοκύπριοι, οι οποίοι έφταναν εκεί από πολλά μέρη της Κύπρου παίρνοντας μαζί τους και τα τάματά τους στον Απόστολο, τον οποίο σέβονταν. Το γεγονός αυτό παραδέχονται ακόμη και σήμερα οι Τουρκοκύπριοι. Χαρακτηριστικό είναι το ότι σε πληροφοριακά έντυπα που εκδίδουν οι τουρκοκυπριακές υπηρεσίες μετά την εισβολή του 1974, για το μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα αναφέρεται ότι τούτο «είναι ιερός χώρος και για τους Τούρκους και για τους Έλληνες» (λ.χ. βλέπε *Historical and Archaeological Places of Famagusta Area*, Publ. by the "Turkish Federated State of Kibris", Department of Antiquities and Museums, Kibris, 1982, σελ. 22. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο βιβλιαράκι αυτό μόνο για το μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα γίνεται αναφορά ως μέρος που είναι ιερό και για Έλληνες, πράγμα που δεν γίνεται ούτε για το μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα, ούτε για οποιοδήποτε άλλο μέρος στο κατεχόμενο τμήμα της επαρχίας Αμμοχώστου).

Πηγή: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια